

De Paaskaars

Over oorsprong en betekenis

Al is het in de kerkgeschiedenis wel eens anders geweest, aan het gebruik van kaarsen in de kerk is men ook in protestantse kerken al helemaal gewend. Op menige vaste avondmaalstafel branden twee kaarsen. In de adventstijd en met Kerst zijn de kaarsen niet meer weg te denken, niet bij de kerkdienst, maar ook niet thuis. De kleine kwetsbare vlam is bepaald geen machtig symbool, maar staat wel voor iets heel groots.

Licht

De kaars is het symbool voor hét Licht. Zowel in het Eerste als in het Tweede Testament speelt "het licht" een rol: *En God zeide: "Er zij licht; en er was licht"* (Gen. 1:3). Scheppingslicht. Licht is met name in de Psalmen meermalen metafoor voor God en zijn openbaring. Met Pasen zegt God opnieuw: 'Er zij licht' en Jezus staat op uit de nacht van duisternis en dood.

Jezus zegt: "Ik ben het Licht der wereld; wie Mij volgt zal nimmer in de duisternis wandelen, maar hij zal het licht des levens hebben." (Joh. 8:12).

We kunnen dat woord 'licht' horen, maar we begrijpen beter waar het om gaat als we 't voor ons zien. Het oog kan het begrip 'licht' veel sneller vatten dan het oor. Net als met de kleuren van het kerkelijk jaar worden de woorden aangevuld door een symbool en worden alle zintuigen, de totaliteit van de mens, bij de eredienst

betrokken. De kaarsen kunnen een concentratiepunt zijn, dat ons bepaalt bij het wezen van de eredienst: de werkelijkheid van de Eeuwige, het heil in Christus en eerbied voor het Woord. Geen misverstand: de kaarsen vervangen het Woord niet, ze verwijzen ernaar: Gods beloften lichten op als vlammen in het duister.

Israël

Zoals bij veel geldt ook hier: onze wortels liggen in Israël. In de tempel stond de *menorah*, de zevenarmige kandelaar, zoals die uitvoerig beschreven is in Exodus 25 : 31 - 40. Maar voor het gebruik van kaarsen is de *synagoge* onze moeder.

Een voorbeeld van een lichtdrager in de Joodse liturgie is de *chanoekaluchter*.

In de huidige synagoge herinnert een enkele lamp aan de kandelaar. Deze lamp wordt *ner tamied* (het gestage licht) genoemd.

Een andere lichtdrager in de Joodse traditie is de *sabbatskaars*. Sabbatskaarsen worden ontstoken aan het begin van de sabbat, vóór het feestmaal van de vrijdagavond, door de vrouw des huizes. Daarna spreekt zij de zegenspreuk uit en kan zij het eten opdienen. De vrouw wordt zo als een diaken in de dienst aan de Tafel van de Heer. Deze gebruiken in Israël zijn ongetwijfeld inspirerend geweest voor de volgelingen van messias Jezus. Zo valt aan te nemen dat de sabbatslamp of -kaars aan de wieg staat van de paaskaars.

Rituelen

Al in de Vroege Kerk werd in de Christelijke gemeenten in de vespers de lamp door de diaken brandend de kerk ingebracht. Reeds de kerkvaders Tertullianus en Hippolytus (200 n.Chr.) maken melding van het *lucernarium*, de zegening van het licht op sommige avonden. Tijdens dit ritueel zong men in de Byzantijnse liturgie het lied *Phoos hilaron*, 'Vrolijk Licht'. Dit wordt beschouwd als het oudste christelijke avondlied, mogelijk uit de 1^e of 2^e eeuw na Christus. Het luidt, uit het Grieks vertaald:

*Vrolijk Licht met heilige glans
van de onsterfelijke Vader,
van de hemelse, de heilige, de zalige:
Jezus Christus.*

*Vlak voor de ondergang van de zon
zien wij het avondlicht,*

*lofprijzen wij de Vader en de Zoon
en de heilige Geest. God.*

*Waardig zijt gij te allen tijde
geprezen te worden
met toegewijde stemmen,
Zoon van God,
die u het leven gaf.
Daarom prijst u de wereld.*

In de Vroege Kerk greep men zo naar de lichtsymboliek om tegen de pretenties van het heidendom in te getuigen van de grootheid van Christus in het Credo: 'God uit God, Licht uit Licht...'

Hoe de geschiedenis van de lichtplechtigheid in de gang van de kerkgeschiedenis precies gelopen is, is in veel opzichten niet bekend, maar in de loop van de tijd kreeg dit ritueel voornamelijk zijn plaats in de viering van de *Paasnacht*.

Er zijn vele ontwikkelingen geweest in de rituelen van de paaskaars. Wanneer men op zondagochtend in de kerk komt, staat de paaskaars al te branden. De paaskaars is het symbool voor het Licht van Christus. Dit licht straalt altijd, het is altijd om ons heen. Ook voor we de dienst binnenkomen, net zo als we na de dienst weer naar huis gaan. Daarom ziet men in de erediensten de kaars altijd branden.

Er zijn gemeenten die een andere zienswijze hebben. Een heel bekend gebruik is, dat de paaskaars aan het begin van de dienst door één van de kinderen wordt aangestoken. Dat is zeker wel een mooie gewoonte, maar het sluit niet aan bij de symboliek die aan de paaskaars wordt toegekend: het Licht van Christus dat *altijd* om ons is. Maar welke symboliek de paaskaars ook heeft, voor iedere gemeente verwijst hij naar de werkelijkheid van God en het Licht van Christus.

Uitdoven en aansteken

Toch is er een moment waarop de kaars niet brandt. Dat is op Goede Vrijdag, de dag waarop we gedenken dat de gekruisigde Jezus stierf. Op die dag is of wordt het kaarslicht gedoofd.

Tijdens de paaswake in de nacht van stille zaterdag wordt de kaars brandend binnengedragen onder het uitspreken van passende teksten en een lied. En – al of

niet na een paaswake - op Pasen brandt de nieuwe paaskaars weer in zijn volle glorie.

Dit gebruik is niet onomstreden in protestantse kring. Sommigen wijzen erop, dat wij toch geloven dat niet de dood het laatste woord heeft. Blaas je de kaars op Goede Vrijdag uit, haal je dan geen streep door Christus' overwinning op de dood? Mijns inziens geef je dat zeker niet prijs. Het tijdelijk doven is een vorm van gedenken van Jezus' sterven, het aansteken daarna van zijn opstanding. De kaars volgt als het ware de gang van de verkondiging van kruis en opstanding. In een reformatische eredienst kan een brandende kaars niet meer zijn dan een (letterlijke!) *illustratie*, een belichting van het Woord.

Op elke paaskaars staan een jaartal en een afbeelding die op Christus betrekking heeft. Dikwijls is dat het Christusmonogram. Het gebruik om tekens op de kaars aan te brengen, zoals de A en de Ω , is vermoedelijk in de 7^e eeuw in Spanje ontstaan. Het gebruik om een jaartal aan te brengen dateert waarschijnlijk ook uit die tijd. Men zal niet in iedere kerk dezelfde afbeelding op de paaskaars aantreffen. Er wordt een keuze gemaakt bij de aanschaf van de kaars en bovendien heeft niet elke leverancier dezelfde afbeeldingen.

De kaars brandt nooit helemaal op; het deel dat overblijft, kan een bijzondere bestemming krijgen. De kaars kan bv. worden gegeven aan een gemeentelid dat extra steun nodig heeft.

Katholieke traditie

In de *rooms-katholieke* eredienst symboliseert de paaskaars de verrezen Christus. Het is een grote kaars, versierd met het kruis, de Griekse letters A en Ω , *alfa* en *omega*, en het jaartal. Er worden ook vijf wierookkorrels (paasnagels) toegevoegd, die de vijf wonden van Christus aan het kruis symboliseren. De paaskaars wordt aangestoken in de paaswake, in de nacht van stille zaterdag, de Paasnacht, de belangrijkste viering van het kerkelijke jaar. De priester ontsteekt de paaskaars door middel van een lontje aan het paasvuur dat hij vooraf gezegend heeft. Dit kan buiten het kerkgebouw of de kapel gebeuren, waarna de diaken of priester de Paaskaars plechtig binnendraagt. Ook kan een klein paasvuur in de kerk branden waaraan de kaars wordt ontstoken. Vervolgens steken alle aanwezigen een eigen kaars aan de Paaskaars aan - soms direct, soms via andere kaarsen – waardoor de ruimte

langzaam maar zeker steeds sterker wordt verlicht. Wanneer de Kerk geheel met kaarsen is verlicht, zet de diaken de Paasjubelzang, het *Exsultet*, in. Triomfantelijk en dankbaar klinkt het dan door de kerk: *Laat juichen heel het hemelkoor van eng'len, laat juichen om die grote Koning, juichen om de overwinning! Laat de trompetten klinken in het rond.* De Paaskaars symboliseert Jezus Christus, die het duister, het kwaad, heeft overwonnen. Ze brandt verder in alle vieringen van de paastijd. Na Pinksteren brandt de paaskaars niet meer in de gewone misvieringen, wel in doopvieringen en bij uitvaarten. De doopkaars wordt ontstoken aan de Paaskaars. Er zijn echter tegenwoordig ook rooms-katholieke parochies waar de Paaskaars in alle diensten brandt.

Bronnen:

P. Oskam en N. Schuman (red.), *De weg van de liturgie*, 1998
 H. A. J. Wegman, *Geschiedenis van de christelijke eredienst*, 1977
 Konrad Onasch, *Einführung in die Konfessionskunde der orthodoxen Kirchen*, 1962
 Dr. C. P. v. Andel, *Tussen de regels*, 1968

Websites:

'*Kerkplein Kampen*'- site van de kerken in Kampen
 Art. 'Paaskaars' in Wikipedia
 Website van het R.-K Bisdom Roermond
 Website www.kerkpleinveenwouden.nl
 Info ds. Sj.v.d.Zee & Ds. J .v. d. Zee –Vroegindewijk, Sleenwijk

In Dienstboek, Proeve 1, p. 972, vindt men een Nederlandse vertaling van '*Phoos hilaron*' op melodie van Ignace de Sutter.